

*Дишкантюк Ю. І.,
доктор філософії з права,
доцент кафедри менеджменту
Міжнародного гуманітарного університету*

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. Стаття присвячена аналізу та змістовній характеристиці чинника самостійності господарського права – господарському законодавству, адже для кожної галузі права притаманним є розгалужене правове забезпечення. Господарське законодавство можливо визначити у широкому значенні як сукупність нормативних актів, наукових суджень, судової практики та звичаїв, а у вузькому – як систему чинних нормативно-правових актів різної юридичної сили на чолі із Конституцією України. Друге місце посідають міжнародні акти, які ратифіковані повністю або частково, надалі законодавчі акти, які поділяються на кодифіковані та звичайні, підзаконні акти та відомчі акти. У вузькому сенсі система господарського законодавства визначена у Господарському кодексі України, який у ній займає центральне місце та містить загальні норми щодо господарської діяльності, господарських відносин, їх різновидів та суб'єктно-об'єкту характеристику. Звичайні закони, підвідомчі та відомчі акти доповнюють і уточнюють друг друга.

Господарському законодавству в силу свого комплексного характеру притаманним є нормативна спеціалізація, яку можливо виділити на наступними критеріями в залежності від: 1) сфери господарювання – ті, які регулюють виробничу сферу, фінансову, переробну, сервісну, тощо; 2) суб'єктної складової – ті, які визначають правовий статус фінансових установ та окремих суб'єктів господарювання (акціонерних товариств, холдингів, кооперативів, тощо; 3) об'єктної складової – стосовно оренди державного та комунального майна, легалізації господарської діяльності (державна реєстрація, ліцензування, дозвільні документи); 4) договірної забезпечення – щодо концесії, угод про розподіл продукції, приватизації, тощо.

Ключові слова: господарське законодавство, система нормативно-правових актів, міжнародні договори, законодавчі акти, підвідомчі акти, господарська діяльність, господарські відносини.

Постановка проблеми. Сфера господарювання підлягає комплексному правовому забезпеченню, адже норми цивільного права, трудового, фінансового, банківського та адміністративного галузей права також застосовуються у якості законодавства. Господарське законодавство є нормативно-встановленим підґрунтям господарського права, як самостійної галузі права у вітчизняній системі права. Воно представляє собою певну систему ієрархічних нормативних актів, які приймаються у порядку та в спосіб визначений законом та компетентністю уповноважених органів. Крім того, саме господарське законодавство містить правові засади (положення, принципи, приписи) щодо економіки, адже «господарсько-правове забезпечення сучасної економіки має спиратися на господарське законодавство, що розробляється і функціонує

ґрунтуючись на засадах і дотримуючись принципів науки господарського права. Цей висновок випливає із розгляду порівняно недавньої історії. Однак без аналізу сучасної ситуації із господарсько-правового регулювання економіки зробити прогноз напрямів його розвитку неможливо» [1, с. 224].

Метою статті є нормативний та науково-практичний аналіз і змістовна характеристика господарського законодавства, як чинника і форми господарського права як самостійної галузі права, науки та навчальної дисципліни.

Виклад основного матеріалу. Кожній вітчизняній галузі права притаманним є відповідне правове забезпечення, яке становить її джерела та систему законодавства. У літературі жваво точиться дискусія навколо виокремлення поняття та ознак господарського законодавства, так, найбільш розповсюдженою є думка про те, що «господарське законодавство – це система нормативно-правових актів, які регулюють господарські відносини щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та керівництва такою діяльністю органами державної влади або місцевого самоврядування» [2, с. 384]. Тобто, мова йдеться виключно про компетенцію – повноваження спеціально уповноважених органів щодо розробки та прийняття нормативно-правових актів, які регулюють сферу господарювання, її різновиди, суб'єктів, тощо.

Інші вчені, досліджуючи зміст господарського законодавства виокремлюють його предмет в залежності від різновидів господарської діяльності, а саме: «Предметом господарського законодавства є господарські відносини, тобто відносини між організаціями щодо виробництва і реалізації (поставки, купівлі-продажу, міни) продукції, відносини у капітальному будівництві, відносини у закупівлі сільськогосподарської продукції в аграрних товаровиробників (агропідприємств та фермерських господарств), відносини організацій всіх видів транспорту з клієнтами та між собою, відносини у державному страхуванні, зовнішньоекономічній діяльності тощо. Таким чином, господарське законодавство являє собою самостійну галузь, до якої входять нормативні акти, правила яких регулюють господарські відносини щодо організації та здійснення господарської діяльності в галузі суспільного виробництва» [3, с. 384]. Також зазначають, що «на сьогодні галузь господарського законодавства є системою нормативно-правових актів (розташування господарсько-правових актів з урахуванням їх зв'язків і властивостей)» [4, с. 35]. Зазначені зв'язки свідчать по наявну ієрархію нормативно-правових актів, які входять до системи господарського законодавства. На думку В. І. Лебеденко «господарське законодавство України є комплексним сегментарним інститутом господарського права, який складається із значного масиву взаємопов'язаних законодавчих та нормативно-право-

вих актів різної юридичної сили та галузевої належності, які в цілому або окремі положення яких безпосередньо або опосередковано регулюють господарські відносини» [5, с. 27].

На думку інших вчених саме «господарське законодавство є основним джерелом господарського права. Господарським законодавством прийнято називати сукупність нормативно-правових актів, направлених на регулювання господарської діяльності та господарських відносин. Господарське законодавство включає не тільки закони у власному сенсі, а й підзаконні нормативно-правові акти в межах, що не суперечать законам» [6, с. 43]. Значно широкі трактування господарського законодавства надають інші фахівці, визнаючи його як «систему економічних і правових норм (фінансового, комерційного, трудового, банківського, земельного, адміністративного права і т. д.), що регулюють правовідносини у народному господарстві» [7, с. 16]. Дійсно, в силу комплексного характеру господарського права як самостійної галузі права можливо говорити й про комплексний характер господарського законодавства, адже норми цивільного, трудового, банківського, земельного, адміністративного права застосовуються субсидіарно, якщо є положення-відносини, які не врегульовані суто його нормами. Тобто, «є комплексний зміст основних нормативних актів, які більш повно характеризують цю галузь законодавства. Більшість нормативних актів господарського законодавства включає норми двох і більше галузей права. Як приклад можна навести транспортні кодекси і статuti» [8, с. 94].

За формальною ознакою, на думку вченого-правника, до нормативних актів, які входять до галузі господарського законодавства, належать Конституція України, ГК України, закони України, постанови Верховної Ради України, декрети, постанови та розпорядження КМ України, укази та розпорядження Президента України, нормативні акти міністерств, державних комітетів, комісій та інших центральних органів виконавчої влади (правила, накази, інструкції тощо), акти територіальної (локальної) дії місцевих рад та держадміністрацій із господарських питань [9, с. 21]. На думку Н. Горбової «великий за обсягом блок господарського законодавства становлять підзаконні нормативні акти: а) укази та розпорядження Президента України з господарських питань б) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України з господарських питань, які приймаються відповідно до ст.17 Конституції України; в) До цієї групи належать також нормативні акти, які в теорії права називають локальними, або статутними. Це статuti і установчі договори підприємств, господарських товариств, господарських об'єднань, положення про структурні підрозділи підприємств, у тому числі відокремлені (філії, представництва, відділення). Сукупність цих нормативних актів з юридичної точки зору є своєрідним елементом господарського законодавства. г) нормативні акти господарського законодавства місцевих рад та місцевих держадміністрацій (нормативні господарські акти територіальної дії)» [10, с. 8]. Цікавою є позиція О. Джурина, який вказує на те, що «виходячи із законодавчого визнання міжнародних договорів, рішень Європейського суду з прав людини та звичаїв ділового обороту джерелами права в Україні видається за можливе при класифікації джерел господарського права відносити до основних (традиційних) джерел: нормативно-правові акти господарського законодавства; міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; рішення Європейського суду з прав

людини; звичаї ділового обороту, маючи при цьому на увазі, що йдеться про юридичні джерела (форми) права, прийняті або санкціоновані державою.

У такому разі як додаткові (нетрадиційні) джерела господарського права, які не отримали офіційного визнання державою, пропонуємо розглядати: принципи та доктрину господарського права; правові позиції Конституційного Суду України та судову практику (передусім, практику господарських судів)» [11, с. 21].

На думку В. Щербини «до господарського законодавства належать також нормативні акти, які в теорії права називають локальними, або статутними. Це статuti і засновницькі договори підприємств, господарських товариств, господарських об'єднань, положення про структурні підрозділи господарських організацій, у тому числі відокремлені (філії, представництва, відділення). Сукупність цих нормативних актів є, з юридичної точки зору, своєрідним елементом господарського законодавства. По-перше, зазначені акти приймаються (затверджуються), як правило, тими суб'єктами, статутні процедури функціонування яких вони регулюють, тобто підприємствами (щодо державних підприємств діє порядок затвердження їхніх статутів уповноваженими на це органами), товариствами, концернами, корпораціями, асоціаціями тощо. Звідси джерелом юридичної сили статутів, установчих договорів тощо є нормотворчі повноваження саме цих осіб як заснованих на законі соціальних інститутів. Межі таких повноважень визначені законом, тобто статутне право ґрунтується на законі. По-друге, за колом осіб такі акти є «суб'єктними», тобто поширюються лише на тих суб'єктів, що їх прийняли. Звідси визначення локальні» [12, с. 96].

Господарському законодавству в силу свого комплексного характеру притаманним є нормативна спеціалізація, яку можливо виділити на наступними критеріями в залежності від: 1) сфери господарювання – ті, які регулюють виробничу сферу, фінансову, переробну, сервісну, тощо; 2) суб'єктної складової – ті, які визначають правовий статус фінансових установ та окремих суб'єктів господарювання (акціонерних товариств, холдингів, кооперативів, тощо); 3) об'єктної складової – стосовно оренди державного та комунального майна, легалізації господарської діяльності (державна реєстрація, ліцензування, дозвільні документи); 4) договірної забезпечення – щодо концесії, угод про розподіл продукції, приватизації, тощо.

У літературі також вказується на той факт, що «можна також виділити акти, які стосуються технічних та інших норм, стандартів. Ці закони покликані забезпечити належний рівень якості та безпеки виробництва. Наприклад, ЗУ «Про стандартизацію». Ці закони знаходять деталізацію у підзаконних нормативних актах, які ще більше розгалужують систему господарських норм. Зазначене законодавство: встановлює правові основи державного нагляду за додержанням стандартів, норм і правил суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями), визначає їхню відповідальність за порушення цих стандартів, норм і правил; спрямоване на захист інтересів народного господарства і громадян України, має на меті сприяння науково-технічному і економічному прогресу на основі використання результатів вимірювань гарантованої точності, виражених у тих одиницях, що допускаються до застосування, і створення сприятливих умов для розвитку міждержавних зв'язків; визначає правові та економічні основи систем стандартизації

та сертифікації, встановлює організаційні форми їхнього функціонування на території України; встановлює правові основи державного контролю за видобуванням, виробництвом, використанням, обігом, обліком і зберіганням дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контролю за операціями з ними; визначає правові та організаційні засади розроблення і застосування національних стандартів, технічних регламентів та процедур оцінки відповідності, а також основоположні принципи державної політики у сфері стандартизації, технічного регулювання та оцінки відповідності» [13, с. 109].

Сфера господарювання є вельми динамічною та такою, що потребує своєчасного нормативного реагування на зміни та доповнення, особливо, це актуально в умовах сьогодення, під час воєнних економічних реалій. Так, однією з найважливіших і найскладніших проблем вдосконалення господарського законодавства у сучасний період О. П. Віхров вважає «подальшу консолідацію та кодифікацію численних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють господарські відносини, на базі Господарського кодексу України як стрижневого акту у цій сфері. Адже серйозною перешкодою для ефективного правового регулювання господарської діяльності і реалізації положень Кодексу є недостатня відповідність, а інколи й повна невідповідність цим положенням окремих спеціальних актів господарського законодавства» [14, с. 384]. Тобто, потрібна майже щоденна робота щодо виявлення, аналізу та приведення у відповідність загальних норм ГК України та всіх інших нормативно-правових актів.

Сучасною проблемою є полеміка навколо доцільності існування ГК України та законопроекту 6013, який містить положення щодо його скасування. Фахівці чітко розподілилися на прихильників зазначеного законопроекту та тих, хто виступає категорично проти ліквідації ГК України, так, Голова АМКУ Ольга Піщанська, яка закликала з обережністю ставитися до змін у цій сфері та водночас відзначила, що Комітет готовий брати активну участь в обговоренні подальшого реформування системи господарського права. Вона зазначила, що «...законопроект про скасування ГК несе у собі великі ризики. ГК є основним актом регулювання підприємництва. Після скасування ГК всі висновки Верховного Суду втратять актуальність, адже тлумачення надавалося саме стосовно чинних норм ГК... Скасування Господарського кодексу України призведе до формування нової «правової реальності» у регулюванні підприємництва в цілому та у сфері захисту конкуренції, зокрема. Війна змінила нашу економіку, ми маємо катастрофічні наслідки на ринках... Чим більше відбудеться змін – тим складніше буде врегулювати ситуацію та допомогти розвитку економіки» [15]. Д. ю. н., професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України Олег Подцерковний зазначив, що не просто безвідповідально скасовувати конституційні поняття, що витікає з аналізованого законопроекту, а й небезпечно, і в разі прийняття законопроекту № 6013 про скасування ГК «200 тисяч підприємств треба буде реорганізувати у ТОВ, змусити їх перереєструватися, витратити час, руйнувати стабільну судову практику. Який у цьому сенс, законодавець не пояснив» [16]. Г. Осетинська зазначає, що «скасування Господарського кодексу викличе ще більшу плутанину визначень та організаційно-правових форм. Але, якщо метою таких кардинальних змін є саме вдосконалення чинного

законодавства і, безпосередньо, спрощення понять та визначень, уніфікація організаційно-правових форм юридичної особи, господарського відання та оперативного управління, діяльності підприємств, то це має відбуватися не шляхом скасування ГК, а внесення до нього змін» [17]. Також, слушною є думка про те, що «не можна допустити скасування ГК України, бо господарське право є окремою галуззю права. ГК фіксує специфіку господарських правовідносин, що відрізняються від цивільних, а переважна більшість розвинутих країн не піддає сумніву доцільність існування двох кодифікацій, які регулюють подібні правовідносини. В умовах війни і очікуваної великої поствоєнної відбудови, що передбачає розвиток підприємництва і залучення іноземних інвестицій, скасування ГК і період правової невизначеності взагалі є небезпечним і ризикованим» [18, с. 150]. Тобто, цінність ГК України саме й полягає в єдиному правовому унормуванні всіх інститутів – положень господарського права, завдяки загальним нормам-дефініціям, нормам-принципам, нормам-приписам, тощо.

Таким чином, «становлення національного господарського законодавства в Україні пов'язане з труднощами, спричиненими, насамперед, економічними та соціально-політичними факторами. А саме, прийняття законодавчих актів відбувається в умовах існування старого загальносоюзного законодавства, яке склалося у період панування державної власності як основи економічної системи, директивного планування та принципу демократичного централізму в керівництві економікою. Суперечності нового законодавства зі старим не лише перешкоджають творенню правопорядку в господарських відносинах, а й іноді безпосередньо є причиною правопорушень та зловживань з боку суб'єктів підприємництва. Крім того, відсутність чіткої й однозначної концепції побудови ринкової економіки в Україні іноді ставить законодавця у складне становище у ході розробки та прийняття законопроектів, спричиняє невизначеність та очікування природного розвитку подій. Тому першочерговим завданням подальшої кодифікації господарського законодавства визначено оновлення та доповнення положень ГК України як стрижневого акта господарського законодавства» [19, с. 63].

Висновки. Господарське законодавство є інститутом господарського права, який представляє собою сукупність певних нормативно-правових актів системно-ієрархічного характеру, які містять положення щодо регулювання економічно-господарських процесів, утому числі й їх суб'єктно-об'єктну характеристику. Центральне місце у господарському законодавстві займає ГК України, який містить правові засади господарської діяльності, господарських відносин, їх зобов'язально-договірні аспекти, тощо.

У сучасних воєнних економічних умовах важливим є оновлення – модернізація господарського законодавства, адже вони потребують відповідного своєчасного правового захисту й забезпечення.

Література:

1. Дерев'яно Б. В. Щодо напрямів розвитку господарсько-правового забезпечення сучасної економіки. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2006. № 4. С. 221–229.
2. Смолин Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. Господарське право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 484 с.
3. Господарське право : навч. посібник / укл. А. А. Бутирський. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 144 с.

4. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій. К. : Атіка, 2004. 624 с.
5. Лебеденко В. І. Господарське законодавство: комплексний сегментарний інститут господарського права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 6–2. Том 2. С. 24–27.
6. Господарське право : підручник / О. П. Подчерковний, В. Г. Олюха, О. О. Квасницька [та ін.] ; за ред. О. П. Подчерковного. 4-те вид., доп. і перероб. Одеса: Фенікс, 2024. 584 с.
7. Господарське право: Підручник / Жук Л. А., Жук І. Л., Неживець О. М. / Керівник авторського колективу доктор екон. наук, проф., академік УЕАН Жук Л. А. К. : Кондор, 2009. 434 с.
8. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
9. Мілаш В. С. Господарське право : курс лекцій : у 2 ч. Ч. 1. Х. : Право, 2008. 496 с.
10. Горбова Н. А. Господарське право України: навч. посібник. Мелітополь: Однорог Т. В., 2019. 126 с.
11. Джуринський О. Нетрадиційні джерела господарського права України. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 11. URL: <http://leslaw.knu.ua/> (дата звернення 25.11.2024).
12. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
13. Щербина В. С. Господарське право України: Навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2013. 636 с.
14. Віхров О. П. Окремі питання вдосконалення господарського законодавства України. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. 384–392.
15. Піщанська О. Скасування Господарського кодексу призведе до нової «правової реальності». Сайт АМКУ. URL: <https://amcu.gov.ua/>.
16. У Верховному Суді обговорюють наслідки скасування Господарського кодексу. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/> (дата звернення 25.11.2024)
17. Осетинська Г. Чи є доцільним скасування Господарського Кодексу України? URL: <https://unba.org.ua/>(дата звернення 25.11.2024).
18. Золотарьова О. Щодо проблеми скасування Господарського кодексу України. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 145–153.
19. Замрига А. Проблематика оновлення господарського законодавства в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Під-*

приємництво, господарство і право. 2016. № 6. С. 60–65.

Dyshkantiuk Yu. Concept, features and constituent elements of commercial law

Summary. The article is devoted to the analysis and substantive characterization of the factor of independence of economic law – economic legislation, because extensive legal support is inherent in every branch of law. Economic legislation can be defined in a broad sense as a set of normative acts, scientific judgments, judicial practice and customs, and in a narrow sense – as a system of valid normative legal acts of different legal force, led by the Constitution of Ukraine. The second place is occupied by international acts that have been ratified in whole or in part, further by legislative acts, which are divided into codified and ordinary, by-laws and departmental acts. In a narrow sense, the system of economic legislation is defined in the Economic Code of Ukraine, which occupies a central place in it and contains general norms regarding economic activity, economic relations, their varieties, and subject-object characteristics. Ordinary laws, sub-departmental and departmental acts complement and specify each other.

Due to its complex nature, economic legislation is characterized by normative specialization, which can be distinguished by the following criteria, depending on: 1) economic spheres – those that regulate the production sphere, financial, processing, service, etc.; 2) the subject component – those that determine the legal status of financial institutions and individual economic entities (joint-stock companies, holdings, cooperatives, etc.); 3) the object component – regarding the lease of state and communal property, legalization of economic activity (state registration, licensing, permit documents); 4) contractual security – regarding concession, agreements on distribution of products, privatization, etc.

Key words: economic legislation, system of normative legal acts, international treaties, legislative acts, subordinate acts, economic activity, economic relations.